

Ірина САДОВА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, (Україна, Дрогобич) Anat-92@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено тенденції становлення інклюзивної освіти в Україні; висвітлено особливості підготовки вчителів початкової школи до впровадження інклюзивних форм навчання в освітню практику, зокрема розкрито професійно-особистісні якості, уміння та компетенції, якими має володіти педагог для того, щоб ефективно здійснювати навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі. Стаття ґрунтується на результатах індивідуальної теми дослідження «Теоретико-практична підготовка вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах модернізації педагогічної освіти».

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, підготовка майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими потребами.

Літ. 6.

Iryna SADOVA,

PhD in Psychological sciences, Associate professor of Pedagogic and Methods of Primary Education department Drohobych State Pedagogical University by Ivan Franko (Ukraine, Drohobych) Anat-92@mail.ru

PECULIARITIES OF THE PREPARATION OF THE FUTURE TEACHER FOR TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

The article defines the tendencies of formation the inclusive education in Ukraine. The peculiarities of the preparation of the primary school teachers for the introduction of the inclusive forms of teaching in educational practice are highlighted. Vocational and personal qualities, skills and competencies that a teacher should possess in order to effectively implement the training and education of children with special needs in general education are disclosed. The article is based on the results of the individual research theme «Theoretical and practical preparation of the teacher for studying children with special needs in conditions of the modernization of the pedagogical education».

Key words: inclusive education, children with special needs, the preparation of the future teacher for teaching children with special needs.

Ref. 6.

Ирина САДОВАЯ,

кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, (Украина, Дрогобыч) Anat-92@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ОБУЧЕНИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье определены тенденции становления инклюзивного образования в Украине; освещены особенности подготовки учителей начальной школы к внедрению инклюзивных форм обучения в образовательную практику, в частности раскрыто профессионально-личностные качества, умения и компетенции, которыми должен обладать педагог для того, чтобы эффективно осуществлять обучение и воспитание детей с особенностями психофизического развития в общеобразовательном пространстве. Статья основывается на результатах индивидуальной темы исследования «Теоретико-практическая подготовка учителя к обучению детей с особыми потребностями в условиях модернизации педагогического образования».

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, подготовка будущего учителя к обучению детей с особыми потребностями.

Лит. б.

Постановка проблеми. Інтеграція освітнього простору, відкритість, що призводить до спільного існування різноманітних моделей і технологій освіти – все це досить різко змінює уявлення про те, які професійні характеристики сучасного педагога є важливими. У цьому ракурсі актуальною є проблема вдосконалення підготовки кваліфікованого вчителя початкової школи до здійснення інклюзивної освіти дітей молодшого шкільного віку. В Україні практика впровадження інклюзивних форм освіти в систему загальноосвітніх навчальних закладів є складною, що пов'язано з наявністю бар'єрів загальної освіти, а саме: недостатній рівень компетентності в межах цієї проблеми педагогічного корпусу вищих педагогічних навчальних закладів; відсутність системного бачення проблеми інклюзії і шляхів її вирішення в різних освітніх структурах; пріоритети і цінності сучасної загальноосвітньої школи орієнтовані на результат, а не на особистість. Соціальне партнерство, як обов'язковий атрибут інклюзії, підмінений в загальній освіті конкуренцією, де цінуються тільки розумні, красиві і сильні [6].

На особливу увагу заслуговують слова Н. Назарової, вченого-дефектолога, яка зазначила, що «...вітчизняна освітня інтеграція впроваджується без серйозної спеціальної підготовки учителя масової системи освіти до роботи в умовах інтеграції. Педвузи не достатньо володіють сьгодні технологіями підготовки вчителів масової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти» [5, 8].

З урахуванням необхідності вирішення цих протиріч нами досліджувалася індивідуальна тема «*Теоретико-практична підготовка вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах модернізації педагогічної освіти*», проблема якої сформульована наступним чином: *які педагогічні умови потрібні для формування професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до впровадження інклюзивної освіти?; якими професійно-особистісними якостями та компетенціями має володіти педагог для того, щоб ефективно здійснювати навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.*

Аналіз досліджень. У вітчизняній і зарубіжній педагогіці накопичений великий досвід у дослідженні проблем формування професійної готовності педагога. Велика кількість наукових праць присвячених аналізу професійної освіти (Е. Белозерцев, А. Вербицький, В. Краєвський та ін), проблемі розвитку особистості педагога (С. Сластьонін, А. Кошелєва), готовності педагога до корекційно-педагогічної діяльності (А. Биков, І. Бех, В. Бондар, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Т. Данилова, Н. Дементьєва, Т. Ілляшенко, А. Кігічак, А. Панов, О. Хохліна, Т. Шульга та ін.), формування професійно-педагогічних здібностей (Н. Кузьміна, М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Маркова). Проте, незважаючи на актуальність, зазначена науково-педагогічна проблема не набула розвитку в теорії і практиці початкової школи.

Метою статті є висвітлити особливості підготовки майбутнього вчителя початкових класів до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта є однією з тих концепцій, яка вимагає зміни усталених уявлень, що формувалися протягом багатьох десятиліть в усіх учасників системи освіти. Розгляд освіти через призму інклюзивності означає зміну уявлень про те, що проблемою є дитина, і перехід до розуміння того, що змін потребує сама система освіти. Варто наголосити на тому аспекті, що інклюзивна освіта не буде побудована швидко, це довгостроковий проект, який передбачає, насамперед, формування професійно-особистісної готовності усіх учасників педагогічного процесу, і зокрема вчителів початкової школи до роботи в інклюзивних умовах.

С. Альохіна у своєму аналітичному звіті про результати комплексного дослідження проблем інклюзивної освіти в Україні зазначає, що

1. сучасний стан підготовки фахівців і спеціалістів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільних потреб;

2. якість інклюзивної освіти в ЗОШ незважаючи на велетенську працю вчителів та вихователів іноді не витримує критики, оскільки навіть пілотним школам бракує фахівців і ставок для них (психологів, дефектологів, логопедів), здебільшого немає асистентів, перевантажені шкільні психологи;

3. існує методологічна та психологічна неготовність педагогічних працівників, класних керівників, учителів, як у початковій школі, так і предметників до викладання дисциплін для дітей, які мають певні обмеження;

4. забезпеченість методичними матеріалами для початкової школи оцінюється на рівні 30%;

5. мотивація вчителів ЗОШ до впровадження інклюзивної освіти низька через невідповідну їхній роботі зарплатню та перевантаження [1, 20].

На думку вчителів, найбільш суттєвими перепонами у навчальному процесі та середовищі загальноосвітніх шкіл для дітей з особливими потребами є навчальні (відсутність індивідуальних програм) та матеріально-технічні (відсутність в школі спеціальної літератури та обладнання). Педагоги серед головних проблем визначають психологічне навантаження, брак спеціальних знань, нестачу методичних матеріалів (особливо для початкової школи) [1, 15].

Однак досвід доводить, що вчителі спроможні подолати всі внутрішні бар'єри, якщо буде забезпечено науково обґрунтовану та скоординовану психологічну та методичну підготовку освітян до впровадження інклюзії. Певні кроки у напрямку реалізації ідей інклюзивної освіти в Україні вже зроблено. З 2000 року в Україні розпочато ініційований Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» та підтриманий Міністерством освіти та науки України освітній експеримент, в межах якого діти із особливими потребами отримали можливість навчання у загальноосвітніх школах. Проведені сотні тренінгів для вчителів, видані методичні рекомендації та посібники з інклюзивної освіти. Ухвалені «Концепція інклюзивної освіти» (2010 р.), «Положення про спеціальні класи для дітей з особливими потребами, що навчаються у загальноосвітніх школах» (2010 р.) та «Постанова про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011 р.) [1, 3].

З метою виявлення наявних тих чи інших компонентів структури психолого-педагогічної готовності педагога до роботи в інклюзивному класі науковцями було вивчено думку вчителів початкових класів (всього опитаних 102 педагога) [2, 39–54]. Вони повинні були зазначити ті професійні та особистісні якості, які є необхідними та до певної

міри достатніми для успішного втілення інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Результати засвідчують, що опитувані в переважній більшості зазначають те, що стосується поглиблення або набуття знань з методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (34,3%); знання особливостей їх розвитку (20%) та поруч з тим зазначаються і особистісні характеристики: терпіння, витримка (31,4%), вміння знайти індивідуальний підхід до дитини (22,8%). Гнучкість у виборі таких методів та форм роботи, які найбільше відповідають конкретній дитині; вміння співпрацювати з іншими спеціалістами та використання їх порад – 17,4 %; доброта, вміння зрозуміти дитину – 14,3 %; сила волі, професійність, чуйність, вміння знаходити вихід зі складних ситуацій – 8,6%; досвід роботи, вміння спілкуватися з дітьми та батьками – 5,7%; делікатність, щирість, міцне здоров'я – 2,9%; оптимізм, врівноваженість, компетентність та володіння інноваційними технологіями – 1,5% [3, 139].

Отже, результати засвідчили, що мотивація вчителя щодо інклюзії і переконаність у її правильності як засобу та мети навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також рефлексія власного досвіду буде сприяти підвищенню його компетентності. Це свідчить про необхідність спеціальної підготовки педагогів з метою формування в них високого рівня професійної готовності. Аналіз літературних джерел і власні наукові дослідження дали можливість визначити такі компоненти професійно-особистісної підготовки майбутнього педагога до роботи в умовах інклюзивної освіти:

1. особистісний – рефлексивна установка, мотиваційна спрямованість свідомості, волі і відчуттів педагога на інклюзивну освіту дітей;
2. мотиваційний – сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованих на визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності;
3. креативний – творча активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні і духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи їхні можливості;
4. діяльнісний – система професійно-педагогічних знань про проблему.

Основними умовами становлення професійно-особистісної підготовки педагога до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку є: рефлексія вчителя та внутрішня мотивація до здійснення інклюзивної освіти; орієнтація на особистісну індивідуальність кожного вихованця, забезпечення диференційного та індивідуально-творчого підходу; інформаційне забезпечення підготовки педагога у вузі, застосування комунікаційних технологій, інтернет-ресурсів, модульна побудова процесу формування підготовки, що передбачає переведення студентів з пасивного виконавця в активного суб'єкта саморозвитку; включення студентів в науково-дослідну роботу через залучення до проектної діяльності і участі в міжвузівських студентських олімпіадах; використання проблемних, інтерактивних, дискусійних, інноваційних методів.

Важливими аспектом у процесі підготовки педагогів до роботи в інклюзивних умовах є формування у них професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей, умінь та компетенцій. Професійно-ціннісні орієнтації педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами – це спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату; усвідомлення своєї відповідальності за дітей.

До професійно-особистісних якостей вчителя належить: емпатія, толерантність, педагогічний оптимізм, високий рівень самоконтролю.

Професійно-особистісними вміннями педагога є: креативність, творчий підхід до вирішення проблем; вміння дотримуватися конфіденційності службової інформації та особистісних таємниць вихованця.

Види професійної діяльності і професійні компетенції: дидактична (здатність враховувати в навчально-виховному процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців); виховна (готовність використовувати адекватні віковим, компенсаторним і психологічним можливостям способи, прийоми виховання); комунікативна (запобігання і вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між вихованцями, встановлення позитивного контакту з батьками); методична (готовність до планування, реалізації і діагностики навчального процесу і фахового коректування результатів навчання) [6].

Щоб навчання в інклюзивних класах відбувалося успішно, педагог повинен оволодіти спеціальними знаннями і навичками: ознайомитися з анамнезом, мати уявлення про основні види порушень психофізичного розвитку дитини; вивчати стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини; враховувати стан слуху, зору, загальної та дрібної моторики дитини; навчатися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять; навчитися адаптувати навчальні плани, методики, наочний матеріал та середовище до спеціальних потреб дітей; формувати у дітей досвід відносин у соціумі, навичок адаптації до середовища; ставитися з повагою до дітей.

З метою формування у студентів професійної компетентності у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами на факультеті початкової та мистецької освіти вивчається дисципліна «Основи дефектології». Загальними цілями цього навчального курсу є розкриття методологічних і теоретичних основ дефектології як інтегрованої галузі наукового знання, що поєднує клініко-фізіологічні і психолого-педагогічні напрями досліджень процесів навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку як в умовах спеціальних освітніх закладів, так і в умовах масових загальноосвітніх шкіл, реабілітаційних центрів, сім'ї; ознайомлення з інклюзивною освітою як основною інноваційною технологією. Отримані знання і вміння надають можливість майбутнім вчителям початкової школи забезпечувати моніторинг психофізичного і соціального розвитку дітей, враховувати особливості кожної дитини при складанні індивідуальної програми навчання і виховання з метою корекції процесів розвитку і соціалізації дитини, у якій в результаті дії різних факторів ці процеси є ушкодженими; ефективно організовувати взаємодію з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Відповідно до програми навчальної дисципліни «Основи дефектології» нами видано підручник для підготовки фахівців ОР «Бакалавр» галузі знань 0101 »Педагогічна освіта» напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта». Підручник містить лекції, які вивчаються з навчальної дисципліни і передбачає забезпечення теоретичної підготовки студентів, розширення їхнього загального світогляду та професійного зростання. Використання підручника «Основи дефектології» допоможе студентам бути готовими до надання комплексу психолого-педагогічних корекційних та реабілітаційних послуг.

Головні положення індивідуальної теми дослідження нами висвітлено у 6 авторських публікаціях, з них 3 статті опубліковано у фахових виданнях ВАК України, 2 статті включено до міжнародної науково-метричної бази РИНЦ, 1 статтю внесено до міжнародної науково-метричної бази INDEX COPERNICUS. У цих статтях визначено сучасні шляхи розвитку спеціальної освіти в Україні; обґрунтовано роль педагога у навчанні і вихованні дітей з особливими потребами; розкрито основні підходи до психолого-педагогічного дослідження реабілітації дітей з обмеженими можливостями; акцентується увага на основних технологіях інтеграції дітей у суспільство; представлено аналіз соціально-психологічних проблем, пов'язаних з вихованням дитини-інваліда у сім'ї та висвітлено принципи використання арт-терапевтичних технологій корекції здоров'я у ро-

боті з учнями початкової школи. Основні теоретичні узагальнення статей і підібраний комплекс практичних пропозицій можуть використовуватись у професійній діяльності майбутніх учителів, вихователів, батьків з учнями, які переживають численні проблеми через обмеження функціональних можливостей.

Висновки. На завершення, окресливши основні об'єктивні передумови професійної підготовки сучасного вчителя до впровадження інклюзивних форм навчання в освітню практику, зазначимо, що цей процес актуальний не тільки для української освіти, а й для світу загалом. Гадаємо, для виходу з цієї кризи необхідні по-справжньому прориви передусім у стратегії розвитку освітніх систем, в політиці управління цими системами, нарешті в теорії, методології та методиці (технологіях) організації самого педагогічного процесу у ВНЗ. Таким чином, одним із пріоритетних завдань сучасної вищої педагогічної освіти є формування учителя нової генерації, спроможного системно і систематично здійснювати корекцію навчання й виховання дітей в умовах інклюзивної освіти.

Ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умови спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів. Метою такої підготовки є оволодіння педагогами загальноосвітніх шкіл основними методиками, засобами та прийомами навчання, які використовуються в інклюзивному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні : здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження / С. Альохіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/974948>.
2. Зайцев Д. Интегрированное образование детей с ограниченными возможностями / Д. Зайцев // Социальная политика и образование. – М., 2005. – С. 39–54.
3. Колупасва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія] / А. Колупасва. – К. : «Саміт-Книга», 2009. – 272 с. : іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Мартинчук О. Основи корекційної педагогіки : [навч.-метод. посібник для студентів] / О. Мартинчук. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 288 с.
5. Назарова Н. Интегрированное (инклюзивное) образование : генезис и проблемы внедрения / Н. Назарова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mgpru.ru>.
6. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.allbest.ru>.

REFERENCES

1. Alekhina S. Inkluzivna osvita v Ukraini : zdobutki, problemi ta perspektivi: rezyume analitichnogo zvituzha rezultatami kompleksnogo doslidzhennya / S. Alekhina [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.twirpx.com/file/974948>.
2. Zajcev D. Integrirovannoe obrazovanie detej s ogranichennymi vozmozhnostyami / D. Zajcev // Socialnaya politika i obrazovanie. – M., 2005. – S. 39–54.
3. Kolupaeva A. Inkluzivna osvita: realii ta perspektivi : [monografiya] / A. Kolupaeva. – K. : «Samit-Kniga», 2009. – 272 s.: il. – (Seriya «Inkluzivna osvita»).
4. Martinchuk O. Osnovi korekciyjnoj pedagogiki: [navch.-metod. posibnik dlya studentiv] / O. Martinchuk. – K. : Kiivsk. un-t imeni Borisa Grinchenka, 2010. – 288 s.
5. Nazarova N. Integrirovannoe (inkluzivnoe) obrazovanie: genезis i problemy vnedreniya / N. Nazarova. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.mgpru.ru>.
6. Pidgotovka majbutnich pedagogiv do profesijnoj diyalnosti v umovach inkluzivnoj osviti. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.allbest.ru>.

Статтю подано до редакції 13.09.2015 р.